

Defensief, teruggetrokken, veilig en voorzichtig: de stijl van de Nederlandse antropologie

Peter Pels

'Ik val niet op mijn bek, maar breng ook geen nieuwe dingen'¹

1. Inleiding

In de recente discussie over de Nederlandse antropologie naar aanleiding van hun artikel in de *Annual Review of Anthropology* doen Blok en Boissevain een interessante suggestie: zij stellen dat de Nederlandse antropologie relatief obscuur blijft doordat de Nederlandse antropologen weinigsoege hebben van de presentatie van intellectueel werk: zij missen het besef voor 'stileren, *mise-en-page*, aankleding en retoriek'. Deze kenmerken van de antropologiebeoefening kunnen volgens hen slechts begrepen worden door ze in verband te brengen met de Nederlandse cultuur in haar geheel (*Sociodrome* 1984/5-6, 22-23). Blok en Boissevains artikel in de *Annual Review* is, zoals ik verderop zal laten zien, niet ontbloot van de slapte en het parochialisme dat zij de Nederlandse antropologen verwijten, maar het is een belangrijke stap dat Nederlandse antropologen zich gaan afvragen of hun eigen discipline cultureel bepaald is en zo ja, in welke opzichten.

Onderzoek naar de invloed van cultuur op wetenschap komt net op gang; terwijl de wetenschap gewoonlijk in het licht van de ontwikkeling van wetenschappelijke theorieën en methoden, of in het licht van de formele organisatie van de discipline, het specialisme of het laboratorium werd gezien, wordt er sinds kort ook voor een 'kennisantropologie' gepleit. Deze richt zich op microprocessen van sociale interactie (zie Knorr-Cetina 1982) en op de symbolische orde van een bepaald wetenschappelijk veld (zie Mendelsohn/Elkana 1981). Men richt zich daarbij vooral op de natuurwetenschappen; aan een antropologie van de alfa- of gamma-wetenschappen is in het algemeen nog weinig aandacht besteed.

Een 'antropologie van de antropologie' bestaat echter al langer; het zijn met name de kritische en dialectische antropologen van de jaren zestig die voor een dergelijke reflexieve antropologie hebben gepleit. In die tijd werd voor het eerst de aandacht gevestigd op culturele verschillen tussen diverse antropologische tradities (Scholte 1966), en sindsdien groeit het aantal publikaties over dit onderwerp langzaam maar zeker (zie, onder anderen, Diamond 1980, Gray/Wolfe 1982, Hsu 1973, Taylor 1985, Wolf 1969). Deze ontwikkeling weerspiegelt het groeiende besef dat antropologie geen contextvrije activiteit

is, die kan beschikken over onbevooroordeelde waarnemers en positieve feiten. De antropologie is een historisch en cultureel verschijnsel als alle andere, en een antropologie van de antropologie kan ons dus van dienst zijn door te onderzoeken op welke wijze de antropologie cultureel bemiddeld is. Door die reflexieve studie van onze wetenschappelijke activiteiten realiseren we ons dat we niet zomaar de *etno-logica* van onze positie kunnen aanvaarden zonder te weten in hoeverre zij *etno-logisch* is (Scholte, in Diamond 1980; 53, 55).

De Nederlandse antropologie kent tot nog toe geen onderzoekers die zich aan dit onderwerp hebben gewijd voor wat betreft de Nederlandse intellectuele cultuur. Het is mijn bedoeling om in dit artikel althans deels in die lacune te voorzien, waarbij ik uitga van secundaire teksten² over de Nederlandse antropologie. Ik zal de uitspraken van de Nederlandse antropologen over hun eigen vakgebied beschouwen als uitspraken van inheemse informanten, des te meer omdat het meeste dat er over de Nederlandse antropologie is geschreven niet op onderzoek is gebaseerd en veelal impressionistisch en partijdig is³: uitspraken van meer functionalistisch of historisch ingestelde (Amsterdamse) antropologen over de structuralistische (Leidse) richting zijn vaak onbetrouwbaar, en andersom geldt hetzelfde (zie bijvoorbeeld Blok en Boissevain over Leiden (1984; 337) en het commentaar van De Jong in *Sociodrome* 1984/5-6; 3-4. Zie ook De Jong over Amsterdam in Diamond 1980; 256). Vervolgens wil ik die reconstructie toetsen door een vergelijking van de reacties van enkele Nederlandse en Amerikaanse antropologen op het boek *Culture and Practical Reason* van Marshall Sahlins.

2. Nationale intellectuele stijl

Terwijl het aantal publikaties over de culturele context van de Amerikaanse antropologie steeds groeit, blijft de belangstelling voor intellectuele stijl in Europa nog gering, ondanks dat men uit gesprekken in de wandelgangen, uit voorwoorden en bedankjes kan opmaken dat men zich van verschillen tussen nationale stijlen bewust is. De enige meer serieuze aanzet om deze verschillen in vergelijkend perspectief te zetten is bij mijn weten een artikel van Galtung (1981). Op basis van zijn langdurige participatie in diverse intellectuele tradities postuleert hij een viertal 'dominante' intellectuele stijlen, de 'gallische', 'teutoonse', 'angelsaksische' en 'nipponese'. Deze vier stijlen worden van elkaar onderscheiden aan de hand van drie criteria: hoe zij omgaan met beschrijving; met verklaring en het bouwen van theorieën; en hoe zij werken in de discussie tussen wetenschappers. Zo wordt volgens Galtung de angelsaksische stijl gekenmerkt door een sterke nadruk op beschrijving, in tegenstelling tot de gallische en teutoonse stijlen, die eerder tot

theoretiseren en verklaren neigen. Maar in hun accent op theorievorming verschillen de gallische en teutoonse stijlen weer van elkaar: de eerste werkt met name met een deductieve en logische opbouw terwijl de tweede eerder het esthetische en elegante redeneren voorstaat (de teutoonse theorie neemt dan ook de vorm aan van een piramide, terwijl de gallische er volgens Galtung meer uitziet als een hangmat die tussen twee punten is opgehangen – 1981; 827-830).

Galtung gebruikt de woorden 'gallisch', 'teutoons', etcetera, om de stijlen te onderscheiden van de landen waar ze uit zijn voortgekomen. Hij stelt dat het niet zozeer om nationaliteiten gaat als wel om intellectuele *centra*: Parijs, de oude Duitse universiteitssteden zoals Göttingen en Heidelberg, 'Oxbridge', Yale, Harvard, Tokio, Kyoto. Daarmee brengt hij ook zijn model van cultureel imperialisme in stelling: de vier dominante stijlen worden vanuit deze centra opgelegd aan de 'periferieën'. Galtung stelt dat een perifere cultuur die aan de invloed van één dominante stijl is onderworpen, tevreden is met de onophoudelijke poging het niveau van de laatste te bereiken. Bij een periferie die onder invloed van twee dominante stijlen staat, is een creatieve combinatie van de twee mogelijk (het is waarschijnlijk niet toevallig dat hij als voorbeeld daarvan zijn eigen 'nordische' achtergrond aanvoert, blijkbaar een creatieve combinatie tussen de angelsaksische en teutoonse stijlen). Men ziet het al aankomen: de nationale tradities die er het slechtst aan toe zijn hebben te kampen met de verwarrende invloeden van drie dominante stijlen; en Nederland is daarvan het voorbeeld:

the Dutch are exposed not only to saxonie and teutonic influences but also to gallic, and [...] to be under the crossfire of three intellectual styles is simply too much. By the time a polyglot Dutch social scientist has come to grips with the literature of all three (remembering that the saxonie stands for both the UK and US variants!) whatever original inclination he might have had has probably been effectively killed. At that point one would probably have to either seek refuge in one of the cultures alone, undergoing a process of self-colonization or else become a bibliographer, a master of intellectual commentary. It would almost be a miracle if creative social science flourished under such conditions (idem; 846).

Voor het bestaan van cultureel imperialisme in wetenschappelijk opzicht is veel te zeggen (zie Buck in Mendelsohn/Elkana 1981; 133 e.v.); Galtungs theorie lijkt echter wel wat té schematisch en kwantitatief te worden wanneer hij de invloed op de periferieën beschrijft. In feite lijkt zijn benadering daarvan het principe waar hij in eerste instantie van uitging tegen te spreken: hij zet weliswaar het wetenschappelijke werk van Duitsers, Fransen, Britten, Amerikanen en Japanners in de context van hun wetenschappelijke cultuur, maar vrijwaart zich van dezelfde procedure bij andere intellectuele stijlen door ze slechts als afgeleiden van de 'grote vier' te zien. Als het inderdaad zo is

dat men wetenschappelijke stijlen in hun culturele context moet zien, dan moet men ook van de *eigen* cultuur, en dus van de *eigen* bemiddeling van buitenlandse invloeden, van *iedere* nationale stijl uitgaan. Een bepaalde nationale traditie ontstaat niet door alleen maar buitenlandse invloed: de 'Leidse richting' van het structuralisme kan niet begrepen worden zonder zijn voorgeschiedenis vóór Lévi-Strauss, met cultuurhelden als Wilken en J.P.B. de Josselin de Jong; net zo min kan men de invloed van de Anglo-Amerikaanse antropologie in Amsterdam begrijpen zonder de traditie van Steinmetz en Fahrenfort erbij te betrekken.

Ook is de stelling dat Nederland lijdt onder de gelijke invloed van drie dominante stijlen onhoudbaar: in de sociologie was bijvoorbeeld na de oorlog de Amerikaanse invloed dominant, en kwamen Fransen en Duitsers tot aan de jaren zeventig nauwelijks aan bod (zie Heilbron in *Sociodrome* 1984/4; 8 e.v.); in de antropologie is de invloed van de 'teutoonse' stijl vrijwel nihil (zie Köbben in *Sociodrome* 1977/8; 3-5), en was de 'gallische' invloed tot voor kort beperkt tot Leiden.

Voor het begrijpen van de culturele context van de Nederlandse antropologie is Galtungs benadering dus te beperkt: men kan een perifere stijl niet reduceren op de interactie tussen de invloeden van dominante stijlen. Aan de andere kant zijn Galtungs analysemiddelen nuttig in het bepalen van het specifieke karakter van een intellectuele stijl. Ik zal dus de drie criteria: beschrijving, theoretiseren en intellectuele interactie, gebruiken om de ideologie van 'intellectuele veiligheid' die ik karakteristiek acht voor de stijl van Nederlandse antropologen te beschrijven en te relateren aan de Amerikaanse stijl.

3.1 *Kenmerken van de Nederlandse antropologie* – De eerste vragen die bij een karakterisering van de Nederlandse antropologie rijzen, zijn vragen naar de kwaliteit en het internationale prestige ervan. Een vergelijking tussen Nederlandse, Amerikaanse en Britse dissertaties illustreert de problemen die met de vraag naar kwaliteitsverschillen gepaard gaan (Roosjakkers, in *Sociodrome* 1983/5; 7-8). Het oordeel dat de Nederlandse dissertaties over het algemeen iets beter waren, is gebaseerd op valse vergelijkingsgronden: er is geen rekening gehouden met verschillen tussen de organisatie van opleidingen in binnen- en buitenland en de daaruit voortvloeiende verschillen in opleidingsniveau tussen promovendi in Nederland en die in de Verenigde Staten of Groot-Brittannië. Belangrijker nog is dat alle beoordelaars werkzaam zijn aan Nederlandse universiteiten, zodat men kan verwachten dat de meeste beoordelingen op grond van Nederlandse criteria tot stand zijn gekomen. Wil de conclusie over de kwaliteit van de Nederlandse antropologie niet zonder betekenis blijven, dan moet de karakterisering van de intellectuele

stijl van Nederlanders van tevoren duidelijk zijn; pas daarna kan men de vergelijking systematiseren.

Ook een oordeel over het internationale prestige van de Nederlandse antropologie moet op juiste vergelijkingsgronden zijn gebaseerd. Wanneer men een dergelijk oordeel baseert op het aantal verwijzingen en publikaties in gerenommeerde vakbladen, het aantal uitnodigingen voor internationale symposia en het aantal boeken dat in de centra van de wetenschappelijke wereld aan uitgevers kan worden gesloten (zoals Blok en Boissevain doen – *Sociodrome* 1984/5-6; 21), dan moet men daarbij rekening houden met het enorme schaalverschil tussen bijvoorbeeld de Amerikaanse en Nederlandse antropologie (aldus Cole, in idem; 19). Daarnaast moet men de oorzaken van 'gebrek aan prestige' niet alleen bij de Nederlanders zoeken: de zogenaamde 'internationale' tijdschriften worden door de redacteurs ervan vaak niet als zodanig beschouwd (Cole, idem). 'Perifere' versies van antropologische stromingen krijgen van de centra zelden de aandacht die ze verdienen (zie Schwimmer 1982; 1). Men verdraait de kwestie wanneer alle oorzaken van een gebrek aan internationaal prestige bij de perifere tradities worden gezocht (zoals, nogmaals, Blok en Boissevain doen – 1984; 338-340). Dat noemt men 'blaming the victim'.

Uit een eerste inventarisatie komen de volgende kenmerken van de Nederlandse antropologie naar voren: (a) sterke nadruk op beschrijving vanuit een gerichtheid op de praktijk, (b) vooral regionale specialisatie, (c) een sterk historiserende inslag, (d) slechte presentatie van wetenschappelijk werk, (e) een 'eilandmentaliteit', de neiging om 'het eigen tuintje te cultiveren'. In deze paragraaf wil ik die kenmerken bespreken, maar met dit voorbehoud dat ze mijns inziens slechts afgeleiden zijn van een fundamentele karakterisering van de Nederlandse antropologie als een ideologie van intellectuele veiligheid en voorzichtigheid.

a: *Beschrijving en praktijk*. Blok en Boissevain stellen dat de Nederlandse antropologie wordt gekenmerkt door een 'emphasis on painstaking description, the attention for the minutiae of life' (1984; 335). Volgens hen is dit te wijten aan de invloed van de praktische problemen van koloniale administratie en ontwikkelingshulp. Dit wordt door anderen beaamd: Scholte (in *Sociodrome* 1984/5-6; 17) spreekt ~~van~~ een gebrek aan theorievorming, Zwaan (1981; 707) van 'meticulous but largely atheoretical research', en Crump (1981; 12) van een 'preference for work with possible practical applications, and an equal distrust of purely theoretical constructs'.

De nadruk op beschrijving wordt gevestigd door Kloos: hij constateert dat van de 96 dissertaties die van 1970 tot 1980 werden verdedigd aan Nederlandse universiteiten er 94 'description on a low level of abstraction' zijn; 'a theoretical framework is either missing or so implicit that it requires very

close reading and a good deal of guesswork to find out what the theoretical orientation of the author is' (in Kloos/Claessen 1981; 20-21). De twee centra van de Nederlandse antropologie, Leiden en Amsterdam, worden beide door een vorm van empirisme gekenmerkt. De Amsterdamse antropologie onderscheidt zich door de 'warsheid van al te gemakkelijke redeneringen die misschien plausibel zijn, maar op de keper beschouwd onhoudbaar of onbewijsbaar zijn (Kloos 1975; 1). De 'empiricistische traditie' van Köbben (Kloos en Van der Veen 1975; ii) gaat terug op Steinmetz (zie Kloos (p. 102) en Terwogt (p. 95) in Bovenkerk et al. 1978). Nog steeds is de Amsterdamse ontwikkelingstheorie 'onderzoeksgericht' (Vellinga 1979; 11), en zelfs een duidelijk theoretisch werk als de inaugurale rede van Blok is gericht tegen generalisatie en de 'omwegen van deductie' (1976; 47).

Hetzelfde kan men zeggen van de Leidse antropologie: 'empirisch gericht' (De Ruijter 1981a; 41), gepreoccupeerd met details (De Jong 1977; 6)⁴. Ook hier is sprake van historische continuïteit: zowel J.P.B. de Josselin de Jong als zijn leerlingen voelden zich niet thuis 'op een al te hoog abstractieniveau' (P. de Josselin de Jong) en stonden liever 'met beide voeten op de grond' (Trouwborst. Zie Jaarsma 1984; 6, 15, 16, 84, 85).

Blok en Boissevain (en anderen⁵) relateren deze beschrijvende neiging aan een koloniaal-administratief verleden en een heden van ontwikkelingshulp (1984; 335, 340). Dit verband gaat misschien op voor de periode toen er nog een koloniale administratie was, maar voor het heden is het geen afdoende verklaring, omdat er nu sprake is van een zwakke relatie tussen de academische antropologie en praktisch beleid (Kloos, in Kloos/Claessen 1981; 22). De Nederlandse antropologen hebben zich na de onafhankelijkheid van Indonesië niet meer met praktische problemen beziggehouden (Visser en Van der Wiel, in idem; 228-229. Zie ook Hüsken et al. 1984; 20-21, en Breman (p. 11) en Trouwborst (p. 5-6) in *Sociodrome* 1984/5-6). 'Beschrijvend' is geen éénduidig predikaat (Trouwborst, in idem; 5), en men moet mijns inziens de Nederlandse manier van beschrijven niet verklaren uit een gerichtheid op de praktijk, maar uit het karakter van de intellectuele stijl waaruit zij voortkomt.

b: *Regionale specialisatie*

[...] 'It is fair to say that regional orientation predominates over thematic interests. Dutch anthropologists tend to organize on a regional basis' (Blok & Boissevain 1984; 338).

Net zoals Blok en Boissevain stelt Kloos dat het een kenmerk is van de Nederlandse antropologie dat haar regionale interessegebieden wereldwijd verspreid liggen en dat er zelden studies zijn verschenen die geen regionale specialisatie kennen (in Kloos & Claessen 1981; 20). Dit is misschien deels een aspect van de antropologie in het algemeen: Hüsken et al. stellen dat de

antropologisering van de ontwikkelingstheorie een regionalisering ^{met zich} meebracht (1984; 14), een verschuiving die inderdaad meer in de lijn ligt van de antropologische aandacht voor specifieke culturen en microprocessen van sociale interactie.

Toch is het merkwaardig dat die regionale specialisatie in de ontwikkelingstheorie ook een thematische was: over het algemeen waren zij die zich met Azië bezighielden meer historisch-sociologisch gericht, de Latijns-Amerikanisten meer politiek-economisch, de Afrikanisten meer marxistisch-antropologisch. Zo kon het gebeuren dat de theoretische ontwikkelingen in de ene regionaal gespecialiseerde groep pas jaren later door de leden van een andere werden (her)ontdekt (zie Hüsken et al. 1984; 14-18). De opmerking van P. de Josselin de Jong dat theorie vaak impliciet bleef omdat de Nederlandse antropologen specialisten waren in één gebied: Indonesië, wekt de indruk dat hier net zo sprake is van historische continuïteit als bij het vorige kenmerk.

c: *Historische tendens*. Kloos schreef dat de meeste van de dissertaties die op veldwerk waren gebaseerd de onderzochte situatie expliciet zien als een produkt van een historische ontwikkeling, en daarin afwijken van de modellen die in de jaren veertig en vijftig werden gebruikt. In de jaren zeventig werd deze oriëntatie bekrachtigd door met name de theorieën van Marx en Elias. Evenals Blok en Boissevain stelt hij dat deze historiserende tendens voortkwam uit het werk van mensen als Van Lier, Wertheim en Köbben (Kloos, in Kloos & Claessen 1981; 21, 22. Blok en Boissevain 1984; 337)⁶.

Blok en Boissevain suggereren dat dit niet opgaat voor de Leidse structuralisten, die volgens hen werken met een model dat even ahistorisch is als het Britse structureel-functionalisme (1984; 337). Hier moet men echter hun eigen 'parochiale zelfgenoegzaamheid' in rekening brengen: vanuit hun historisch/transactionalistisch perspectief zijn ze niet bereid het rivaliserende perspectief in zijn waarde te laten. De Leidse richting kent in figuren als Pouwer, Schulte Nordholt en vooral Locher wel degelijk historisch georiënteerde antropologen (zie bijvoorbeeld Locher 1961, 1969, 1981). Jaarsma stelt dat men in de jaren vijftig een verschuiving kan waarnemen van het vooral ahistorische werk van J.P.B. de Josselin de Jong naar een denken in termen van processen onder invloed van de dekolonialisering (1984; 49), en De Ruijter laat zien dat de Nederlandse structuralisten afwijken van Franse omdat ze het historische aspect in de analyse van mythes benadrukten (1981a, 41). De conclusie dat de Nederlandse antropologie vanaf de jaren vijftig een sterke historische inslag kent, die in de jaren zeventig en later ook zijn weerslag vindt in expliciete theorievorming (Blok 1977, 1980; Brunt 1977; De Jong 1975, Pouwer 1975), lijkt hiermee gerechtvaardigd. Wat alleen hieraan opvalt, is dat de Nederlandse antropologen al twintig jaar min of meer historiserend werk leverden voordat ze zich daar expliciet rekenschap van gaven.

d: *Slechte presentatie*. In hun balans van de Nederlandse antropologie reserveren Blok en Boissevain de hardste woorden voor de in hun ogen slechte presentatie van wetenschappelijk werk: 'It often lacks style, daring and flair... It is modest ... artless ... boring' (1984; 341). In hun repliek maken zij duidelijk dat juist dát voor hen een van de belangrijkste kenmerken van de Nederlandse antropologie is. Nederlanders beheersen voor hen de 'art of description' onvoldoende, waardoor buitenlanders op hetzelfde terrein vaak 'de show stelen' (*Sociodrome* 1984/5-6; 22). Ook Zwaan stelde al eerder dat Nederlands academisch proza niet het mooiste is: volgens hem is het 'sloppy, verbose, pretentious' (1981; 719).

Voor Blok en Boissevain is het niet alleen belangrijk dat men slecht schrijft, maar ook dat men slecht uitgeeft: in de obscure publikatiereeksen die zij met 'grijs circuit' aanduiden (1984; 334). Als Galjart beaamt dat Nederlanders niet marktgevoelig genoeg zijn (in *Sociodrome* 1984/5-6; 12), dan moeten we ons realiseren dat dat op twee niveaus geldt: het schrijven zelf en de manier waarop het in de openbaarheid wordt gebracht.

Hoewel het inderdaad zo kan zijn dat er in het 'witte circuit' in Nederland, met name voor boeken, een te kleine markt is (zodat men ook moeilijk 'marktgevoelig' kan worden – aldus Kielstra in *Sociodrome* 1984/5-6; 15-16), moet men dat laatste argument serieus nemen. Immers, ook Engelstalig werk van Nederlanders komt uit in het grijze circuit, en als een derde van de dissertaties in de Nederlandse antropologie in het Engels is geschreven, dan lijkt de wijze van publiceren inderdaad een van de belangrijkste redenen dat dit werk voor buitenlanders niet toegankelijk is (Kloos, in Kloos/Claessen 1981; 14-15).

Blok en Boissevain gaan echter verder: ze leggen een verband tussen niet in het buitenland publiceren en het gebrek aan stilering en retoriek. Nederlanders verfraaien hun titels niet met rollende alliteraties of galmende assonanties; hun schrijfstijl stoot de uitgevers bij voorbaat af. Nederlanders zijn 'bescheiden' (Blok en Boissevain 1984; 341, Crump 1981; 10), met andere woorden: *saai*.

Inderdaad kan men zeggen dat de schrijftraining van Nederlandse studenten in de antropologie gebrekkig is (Kloos, in Kloos/Claessen 1981; 17), maar is een slechte schrijfstijl alleen het resultaat van schrijftraining? Niet alle Nederlanders lijden aan een gebrek aan stilering en *mise-en-page*, en men kan ook niet zeggen dat zoveel buitenlanders mooischrijvers zijn. Het lijkt mij maar deels terecht om de slechte presentatie van Nederlands antropologisch werk te wijten aan zulke oppervlaktekenmerken als stilering en *mise-en-page*: veel eerder zou men kunnen denken dat een gebrek aan schrijfvermogen een resultaat is van een denkstijl die ontstaat op een universiteit die weinig aandacht schenkt aan geschiedenis en vooral aan filosofie in de opleiding van

antropologen [Papousek, in *Sociodrome* 1985/1; 14]. Verderop zal ik beargumenteren dat de slechte presentatie van Nederlandse antropologen niet zozeer als een kenmerk op zichzelf moet worden gezien, maar dat zij voortkomt uit het beschrijvende en eclectische denken dat karakteristiek is voor een voorzichtige en defensieve denkstijl. Woorden als 'saai', 'bescheiden', 'slordig' of 'degelijk' zijn in dat geval onvoldoende omschrijving van de presentatie van Nederlandse antropologen als ze niet aan deze centrale kenmerken van de Nederlandse manier van denken worden gerelateerd.

e: *De 'eilandmentaliteit' en het vermijden van conflict*. Boissevain schrijft dat bij gebrek aan *external examinors* scripties en proefschriften te veel een onderonsje tussen leden van een instituut of werkgroep zijn; dit getuigt van een 'eilandmentaliteit' in de Nederlandse antropologie [*Sociodrome* 1981/1; 14-15]. Nederlandse antropologen zijn slechts geïnformeerd over het onderzoek van hun collega's [Crump 1981; 10], en leveren onder elkaar slechts 'milde kritiek' [Trouwborst, in *Sociodrome* 1984/5-6; 5]. Dat wijst erop dat zij zich bij voorkeur terugtrekken op hun eigen stek en conflict en polemiek tussen deze eilandjes uit de weg gaan. In de ontwikkelingssociologie is er nauwelijks contact tussen de verschillende stromingen; men specialiseert zich regionaal en citeert alleen leden van de eigen groep [Hüsken et al. 1984; 14-17]. Ook de Indonesianistiek is 'parochiaal' [Jaarsma 1984; 5], en Blok en Boissevains onkunde van de Leidse richting duidt op hetzelfde. Men kan voor de Nederlandse antropologie waarschijnlijk eenzelfde soort 'eilandenrijk' in kaart brengen als Hagendijk en Prins voor de sociologie hebben gedaan (1984).

Het vermijden van conflict lijkt echter in de jaren zeventig af te nemen: terwijl men zich in de jaren vijftig en zestig keerde tegen de polemische toon werden boekbesprekingen na 1970 steeds feller en persoonlijker [Maso en Tromp, in *Sociodrome* 1983/4; 3-5]. Terwijl aan de ene kant Scholte volhoudt dat men in Nederland 'beschaafd', dat wil zeggen indirect, knokt [*Sociodrome* 1984/5-6; 17], stelt Zwaan dat de debatten in Nederland steeds meer eindigen in 'personal vilifications and insinuations' (1981; 718). Dat duidt erop dat de vormelijkheid terrein heeft verloren, maar het wil nog niet zeggen dat de polemische toon in ere is hersteld of dat de eilandjes tot een continent zijn aaneengesmeed.

Afgaande op het werk van Hüsken et al. en Hagendijk en Prins lijkt mij dat de *backstage* van de rivaliteit tussen stromingen in de jaren zeventig meer op de voorgrond is getreden. De politisering van de studentenpopulatie is nu een deel van de wetenschappelijke polemiek geworden, waardoor men minder 'beschaafd' knokt – behalve tussen collega's van dezelfde stroming, specialisatie of vakgroep. De verscherping van de polemiek duidt niet op het afnemen van de 'eilandmentaliteit', maar op een polarisatie tussen verschillende groepen aanhangers van bepaalde stromingen. Nederlanders cultiveren nog

steeds hun eigen tuintje (aldus Scholte in *Sociodrome* 1984/5-6, 17], maar gooien nu het afval over de heg bij de buurman in de border. Het afnemen van de vormelijkheid resulteert niet in een toename van de waardering voor de polemiek, maar in een grotere parochialisering.

3.2 *De Hollandse stijl: voorzichtigheid en verdediging*

We leven in een land waar mensen voortdurend worden aangeraden gewoon te doen, omdat gewoon al gek genoeg is. Idelheid is in Brussel, Parijs, Londen, New York, Chicago etcetera een deugd. Alleen in een provinciestad zoals de Randstad wordt je verzocht je *con sordino* te gedragen. Dat is pas echt een groot gevaar. Het gevaar is namelijk dat de mensen niet meer op hun tenen durven te staan en daardoor steeds heel bescheiden proporties houden. Dus defensief opereren in plaats van expansief. Terwijl per saldo elke gedachtenbeweging het toch zal moeten hebben van risiconemende expansieve figuren (Piet Nijhoff, in Pels/Pels 1981: 5).

o/

Piet Nijhoff heeft hier mooi onder woorden gebracht wat volgens mij het centrale punt is van waaruit de stijl van de Nederlandse antropologie moet worden bekeken. De kern wordt gevormd door het begrippenpaar 'defensief-expansief'. Het is een wat dubbelzinnig paar: men kan er zowel 'defensief-offensief' als 'teruggetrokken-expansief' voor in de plaats lezen. Beide associaties gelden, volgens mij: Nederlandse antropologen zijn geneigd om zich terug te trekken (in hun regionale of theoretische specialisaties) en zijn theoretisch bescheiden doordat ze weinig expansief denken: ook zijn ze geneigd om zich te keren tegen offensieve bewegingen en zich zo veilig mogelijk op te stellen. Vanuit deze kern gezien worden de besproken kenmerken dimensies van deze intellectuele veiligheid. Ik zal ze aan de hand van de door Galtung gebruikte criteria – het omgaan met beschrijving, met theorie en met rivalen en collega's – uiteenzetten.

(1) Een 'veilige' denkstijl zal geen intellectuele risico's willen nemen, en duidelijke theoretische stellingname is niet zonder risico: het krachtig en ondubbelzinnig innemen van een bepaalde positie staat gelijk aan het durven uitsteken van je nek en impliceert dus een onveilige situatie: blootstaan aan kritiek vanuit een andere visie. Daarom is men in de Nederlandse antropologie gepredisponerd tot vooral beschrijvend werk (want aan de 'feiten' kan men niet tornen). Vanuit het idee van veiligheid ontwikkelt zich ook een methodische voorzichtigheid, die de betrouwbaarheid van gedane uitspraken nastreeft en dan ook vaak in de grote beschrijvende accuratesse resulteert: Hollandse 'degelijkheid'. Een dergelijke voorzichtigheidsideologie benadrukt het volgen van de juiste onderzoeksmethodiek, en probeert dus niet slechts in de daad, maar ook in het woord 'betrouwbaar' te zijn (zie Boon 1983: 112 e.v.).

[2] In een defensieve denkstijl betekent iedere theoretische stellingname een intellectueel risico, en aan expliciete ontwikkeling van één ondubbelzinnig theoretisch kader begint men liever niet. Veel veiliger is het volgen van de 'gulden middenweg', dat meestal de vorm aanneemt van theoretisch eclecticisme. Stellingname vindt wel plaats, maar liever achter de brede rug van een groot voorganger: epigonisme. Het voorzichtigheidsideaal is dus conservatief (Boon 1983; 112-113). Kritiek op andermans theorieën in veilige trant gaat vooral in termen van: 'hij heeft wel gelijk, maar slechts deels'; 'het antwoord is: ja en nee'; 'hoe het wel moet wil ik in het midden laten, maar zo moet het niet'; enzovoort. Eclecticisme is vanzelfsprekend funest voor een heldere presentatie van gegevens; en de retoriek ervan is meestal saaiër dan die van een meer expansieve stijl.

[3] Een defensieve denkstijl verzet zich tegen offensieve bewegingen: harde polemiek, compromisloze debatten. Men gelooft niet in vooruitgang door controverse en keert zich tegen de polemische toon. Men streeft naar veiligheid, (reële of illusoire) immuniteit voor kritiek en gaat debat met collega's bij voorkeur uit de weg. Kritiek is mild en gericht op compromis. Wanneer echter de goede vrede wordt verstoord, zoals dat sinds het studentenprotest steeds vaker gebeurde, is men geneigd heftig en gebelgd te reageren. In de omgang met buitenlandse collega's tenslotte, is een defensieve denkcultuur een zware handicap: men wordt eerder beïnvloed dan dat men zelf beïnvloedt. Intellectueel isolement of niet, het propageren van de eigen intellectuele traditie over de grenzen is een expansieve praktijk die men in een defensieve denkstijl minder zal aantreffen dan elders.

4. Sahlins' 'Culture and Practical Reason': Nederlandse en Amerikaanse reacties

Marshall Sahlins' *Culture and Practical Reason* is in een aantal opzichten een goed werk om de verschillende reacties van intellectuele stijlen op andermans werk aan te meten: het is een vooral theoretisch betoogen zou dus specifieke reacties van Nederlanders en Amerikanen – beide 'beschrijvende' tradities – moeten laten zien. Daarnaast is het een scharnierpunt in de antropologie: Sahlins, vóór dit boek een cultureel materialist (zie zijn invloedrijke *Stone Age Economics* (1972)), keert zich tegen het historisch en cultureel materialisme en omarmt de cultuur als primaire analytische eenheid. Het feit dat hij in dit boek het primaat van de cultuur beargumenteert tegenover zijn oude materialistische geloof baarde flink wat opzien in de Verenigde Staten, waar het werd beschouwd als zijn 'ticket to Chicago', de bakermat van de symbolische antropologie.

In Nederland werd naar aanleiding van dit boek een studiemiddag gehou-

den, en hiervan verscheen een bundeltje met reacties (De Ruijter 1981b – alle losse paginaverwijzingen die volgen verwijzen naar dit boek). Ik wil deze reacties vergelijken met vier reacties van Amerikanen, één in dezelfde bundel (Scholte p. 92 e.v.) en drie recensies in Amerikaanse tijdschriften. De vergelijking zal ik wederom opzetten aan de hand van Galtungs driedeling. Op grond daarvan verwacht ik in de Nederlandse reacties (a) nadruk op betrouwbaarheid en empirisme, (b) eclecticisme, en (c) het afkeuren van conflict. De reacties van de Amerikanen moeten op deze drie punten significante verschillen vertonen.

4.1 *Hollandse beschrijving: 'betrouwbaarheid'* – Een van de meest opvallende begrippen die steeds weer naar voren komen in de Nederlandse bijdragen tot de bundel, is het begrip 'verklaringskracht'. Het oefent blijkbaar een zekere magie uit op de Nederlandse commentatoren en is een integraal onderdeel van hun ideeën over het boek van Sahlins. In zijn ongespecificeerde staat is dit begrip heel goed in staat het empirische met het theoretische te verenigen zonder de relatie tussen de twee duidelijk te hoeven maken. In die zin is het bij uitstek geschikt om het empirische gehalte van een theorie ter discussie te stellen zonder een standpunt in te hoeven nemen over de manier waarop dit idealiter zou moeten gebeuren. In vijf van de negen bijdragen door Nederlanders aan de bundel komt dit begrip naar voren (p. 6, 23, 33, 110, 116).

Elders neemt men expliciet stelling tegen 'speculaties' (p. 50) en wordt er gepleit voor een directe wisselwerking tussen theorie en onderzoek zonder de aard ervan te specificeren (p. 7). Even vaag 'ontmoeten' diverse theoretische oriëntaties elkaar in de empirie en wordt er naar het transformeren van 'zogenaamde epistemologische dilemma's' tot interessante 'empirisch-theoretische' (?) problemen gevraagd (p. 19).

Het is begrijpelijk dat een theoretische verhandeling zoals die van Sahlins door Nederlanders 'te licht' wordt bevonden (p. 117): het is immers niet empirisch zwaar onderbouwd. Men stelt graag dat het 'empirisch' moet zijn – een waarheid als een koe – maar men neemt geen eenduidig standpunt in. Dat geeft aan dat de hang naar het empirische van de Nederlandse antropologie geen hoofdkenmerk is van de Nederlandse antropologie als wel een afgeleide van een interveniërende variabele: de 'voorzichtigheid' die ertoe leidt dat men slechts na grote aarzeling of alleen schijnbaar een standpunt inneemt.

4.2 *Hollandse theorie: eclecticisme* – Kloos' reactie op Sahlins' essay is veelzeggend: 'in dergelijke betogen is van een *produktieve* dialoog geen sprake: wat de lezer impliciet opgedragen krijgt is de plicht om te *kiezen* – niet om te *delen*, laat staan om *op te tellen*' (p. 32. Mijn cursivering). Let op de reeks associaties: de produktiviteit (toename van inzicht) van een wetenschappe-

lijke dialoog is afhankelijk van het delen van wetenschappelijke taken of het optellen van inzichten, *niet* van confrontatie en positiekeuze. Of men cultiveert het eigen tuintje, of men 'telt op': een fraaie metafoor voor eclecticisme.

De weigering tot expliciete theoretische stellingname te komen kent twee symptomen: een pleidooi voor eclecticisme en integratie en het gebruik van 'enerzijds-anderzijds'-retoriek. 'Eclecticisme' heeft een negatieve connotatie, maar voor Van Beek wordt het een geuzennaam: 'Eclecticisme, zoals dit door de tegenstanders ervan wat deraillerend wordt genoemd, viert nog altijd hoogtij in de antropologie. En met recht' (p. 20). Maar ook de andere Nederlanders laten zich niet ontmoedigen door de scherpe tegenstelling tussen 'cultural' en 'practical reason': Kloos denkt dat men de diverse dimensies 'eenvoudig aan elkaar (kan) koppelen' en zijn 'hele betoog is gebouwd op de veronderstelling dat die tegenstellingen in één theoretisch stelsel van hogere orde zijn in te bouwen' (p. 39, 40). Het lijkt mij niet alleen Kloos' vooronderstelling, maar ook die van zijn landgenoten in de antropologie (zie p. 45, 68, 86, 105, 116, 117).

'Enerzijds-anderzijds-retoriek' kent twee varianten: een afwegende en een die ik maar even het 'niet-kunnen-kiezen' heb gedoopt. De eerste blijkt uit al die passages waar Sahlin's volgens de Nederlandse commentator 'onvoldoende oog heeft voor ...', 'ten dele gelijk' heeft (p. 24, 26), waar 'vragen overblijven' (p. 50, 52), enzovoort. De strekking ervan is meestal dat de schrijver weliswaar iets verklaart met zijn wijze van denken, maar 'onmogelijk het hele studiegebied van de antropologie (kan) bestrijken' (p. 104, zie ook p. 67, 101, 110, 111). Natuurlijk is kritiek op wat er in een boek *niet* staat functioneel; maar de nadruk die er in de reacties op Sahlin's op wordt gelegd wijst op de wens om de 'beperkingen' van het boek te 'overstijgen' in een 'integratie'. Een loffelijk streven, en zeer Hollands. Veel curieuzer is het 'niet-kunnen-kiezen': de meest extreme vorm van eclecticisme, het innemen van impliciet of expliciet tegenstrijdige standpunten. Zo zegt De Ruijter over de commentatoren op het boek van Sahlin's dat 'hoewel het "Gestaltkarakter" van theorieën erkend wordt, tegelijkertijd impliciet of expliciet ervan uitgegaan wordt dat theorievergelijking, uitmondend in theorie-integratie, zeer wel uitvoerbaar is' (p. 2). Kuhn heeft juist beargumenteerd dat het 'Gestaltkarakter' van theorieën het doorslaggevende argument is op grond waarvan men kan concluderen dat theorievergelijking zal stranden op onverenigbare meningsverschillen, zodat accumulatie en integratie van inzichten een onbereikbaar ideaal wordt. Dit soort tegenstrijdigheden is echt niet uniek: 'Steeds weer legt Sahlin's de nadruk op het arbitraire karakter van symbolen, op de autonomie van het systeem. Echter, symbolen hebben *meer eigenschappen* ... ze hebben een empirische referent' (dat wil zeggen, ze zijn niet arbitrair en niet autonoom/PP – Van Beek op p. 24. Mijn cursivering). Eclecticisme als logische inconsis-

tentie: een tegenstrijdigheid (het arbitraire karakter van symbolen versus hun gebondenheid aan een referent) wordt voorgesteld als een verzameling van eigenschappen.

Men kan ook tegenstrijdigheden naast elkaar zetten zonder in logische contradictie te verzeilen; zo zei Kloos over de theoretische kritiek binnen de antropologie: '(a) een deel van de kritiek is terecht, (b) een ander deel is onterecht' (p. 32). In zijn nietszeggendheid is het een van de meest gave voorbeelden van de abstracte integratiedrift die Nederlandse antropologen ten opzichte van theorieën ten toon spreiden. Het is natuurlijk de meest veilige positie voor een sociale wetenschapper om te kunnen zeggen, terecht of niet, dat hij alle posities in zich heeft opgenomen; hij is dan verheven boven kritiek. In de praktijk blijkt dit vaak holle retoriek te zijn, die logische contradictie of nietszeggendheid moet afschermen. In de meeste gevallen is dit eclectische proza inderdaad 'sloppy, verbose, pretentious' en vooral 'boring'.

4.3 *Hollandse discussie: tégen polemieken en vóór bescheidenheid*

Bij eerste – moeizame – lezing van het boek valt één ding onmiddellijk op, en wel het discussiekarakter. Het is geen systematische uiteenzetting over theorieën, over cultuur, het werpt zich op Napoleontische wijze rechtstreeks in de hitte van de paradigmastrijd... Daarbij bestrijkt het meer antropologen dan empirische velden. Een partisanenboek, dat zo geen inhoudelijk cultuurtheoretisch betoog kan bieden (Van Beek, op p. 20-21).

Deze uitspraak lijkt me paradigmatisch voor de Nederlandse houding ten opzichte van wetenschappelijke controverses en debatten. Een context van meningsverschillen is niet de juiste plaats voor een cultuurtheoretisch betoog, en door controverses zal theoretische problematiek nooit worden opgehelderd. Duidelijkheid en inzicht impliceren immuniteit voor kritiek en consensus onder collega's (zie p. 33, 45). Als iemand zich daarbij op de voorgrond zet om zijn visie tegenover anderen te verdedigen wordt hij niet erg gewaardeerd; hij 'kleineert', en 'karikaturiseert'; hij is 'arrogant' (p. 118). Sahlins, die toch op goede, in relatie tot de bestaande antropologie beargumenteerde gronden tot zijn persoonlijke visie komt, wordt *ad hominem* benaderd (zie p. 117), waarschijnlijk omdat zijn standpunt een persoonlijk standpunt is en dus niet bescheiden genoeg. Men mag niet uitgaan van *persoonlijke* zekerheid, maar van 'twijfel en scepsis', het 'start- en eindpunt' van de wetenschap. Dat zal resulteren in 'een verlies van naïviteit en optimisme en een winst aan bescheidenheid' (De Ruyter, p. 11). Maar om iets nieuws te bedenken en het uit te kunnen werken moet men juist vertrouwen op zijn eigen kunnen, moet men optimistisch zijn over de waarde van het eigen

standpunt en voldoende naïviteit bezitten om – *against all odds* – zijn ideeën te propageren en te ontwikkelen. Daarvoor moet men niet zozeer bescheiden zijn als wel expansief.

4.4 *De Amerikaanse stijl: 'great one-upmanship'* – Galtung stelt dat de Angelsaksische stijl gekenmerkt wordt door een sterke nadruk op het beschrijvende, en in die zin lijkt het met de 'Hollandse' stijl overeen te komen. Maar juist op dit punt blijkt dat 'beschrijvend' en 'beschrijvend' twee is: in de vier Amerikaanse reacties op het boek van Sahlins (de drie recensies aangevuld met Scholtes essay in De Ruijter 1981b) wordt het empirische gehalte van Sahlins' boek niet ter discussie gesteld. Volgens mij ligt ^{daar}aan het feit dat Amerikanen geen 'voorzichtigheidsideologie' hebben, die aandringt op zorgvuldige methodiek en betrouwbare uitspraken. Ze bezigen dus ook geen empirische retoriek van 'verklaringskracht' en dergelijke. In plaats daarvan nemen alle recensenten stuk voor stuk een ondubbelzinnig standpunt in (zie Scholte 1984; 46): het lijkt een evenzeer cultureel bepaalde noodzaak als de 'evenwichtigheid' van de Nederlandse antropologen. Keesing bekritiseert de 'illusies' waarin Sahlins' betoog volgens hem verzeilt (1980; 131) en neemt duidelijk stelling als het erom gaat te vertellen hoe het wél moet. Gudeman steekt zijn bewondering voor Sahlins' 'superb scholarship' niet onder stoelen of banken (1977; 792). Scholte is het eens met Sahlins' kritiek op Harris' etnocentrisme, maar laat daar meteen op volgen dat het daar niet om gaat, maar om het etnocentrisme van alle antropologie, die van Sahlins inclusief (in De Ruijter 1981b; 92). Tenslotte steekt O'Laughlin niet onder stoelen of banken dat zij voor een bepaald kamp heeft gekozen: 'As a Marxist...', 'From a Marxist perspective...' (1978; 99).

De Amerikanen lijken dus veel minder terug te schrikken voor conflict en kritiek: ze steken hun nek uit, strijden meer voor hun eigen standpunt en schuwen daarbij de polemische toon niet: 'a great leap backwards into Boasian cultural determinism' (Keesing 1980; 130) 'Sahlins' misreading of Marx is at times monumental' (Scholte, in De Ruijter 1981b; 92). Veelzeggend is ook het gebruik van epitheta op een manier die men zich bij Nederlanders niet kan voorstellen: 'great one-upmanship', 'sweeping argument' (Keesing 1980; 130) en 'provocative' zouden bij Nederlandse antropologen niet zo'n positieve connotatie hebben. Het lijkt alsof er bij de Amerikanen juist respect bestaat voor iemand die zijn kunnen tentoonspreidt. Opmerkingen over de persoon van Sahlins zijn ook afwezig als verklarende factor van zijn theorie (in tegenstelling tot de Nederlandse commentatoren): men bekijkt de theorie op zichzelf, zonder in de kritiek in te gaan op de eventuele hekel die Sahlins mocht koesteren tegen ex-geestverwanten na zijn intellectuele 'bekering'. En dat terwijl die bekering in de VS toch wat meer stof deed opwaaien dan in Nederland.

5. Slotopmerkingen

In het voorgaande heb ik beargumenteerd dat het zin heeft om te spreken van een Hollandse intellectuele stijl, die door de begrippen 'defensief', 'teruggetrokken', 'veilig' en 'voorzichtig' kan worden gekarakteriseerd. Blok en Boissevain hebben mijns inziens gelijk als ze zeggen dat de Hollandse stijl niet het meest ideale instrument is om de produkten van Nederlandse antropologen in het buitenland te verkopen, al ligt dat volgens mij niet aan het gebrek aan stileren en retoriek in het schrijven, maar meer aan het eclecticisme en het gebrek aan theoretische ordening inherent aan hun denkstijl. Zeker waar zoals in de VS ondubbelzinnige stellingname een voorwaarde is om serieus te worden genomen lijkt deze denkstijl een handicap (men kan verwachten dat een Amerikaanse uitgever bij lezing van een Nederlands manuscript zich vertwijfeld afvraagt wanneer men nu eens *to the point* komt)⁷.

Dat wil overigens niet zeggen dat de Hollandse integratiedrift altijd een handicap is: Pouwer (in De Ruijter 1981b) en Lemaire (1976) geven voorbeelden van de integratieve aanpak op zijn sterkst: min of meer geslaagde pogingen tot synthese van indrukwekkend crudiete en accurate denkers. Dat aspect zou in het buitenland als 'typisch Hollands' gepresenteerd kunnen worden; maar waarschijnlijk zou dat niet slagen wanneer het niet gepaard gaat met betere kennis van de eigen intellectuele cultuur. Men moet zich dan ook afvragen waar deze intellectuele stijl vandaan komt: is zij, zoals Boon suggereert, een deel van de 'demobureaucratie' (1983; 118 e.v.), de door Blok en Boissevain zo gehate 'ambtenarencultuur'? Is het een resultaat van een gebrekkige universitaire opleiding in theoretiseren en schrijven? Of is er eerder sprake van het Hollandse 'volkskarakter' dat doorwerkt in het specifieke geval van de Nederlandse antropologie? In dit bestek kan ik niet verder ingaan op deze vragen naar de genese van de Hollandse stijl, behalve waar het Galtungs poging tot verklaring betreft.

Galtung stelt dat 'obviously there are stronger forces than methodology textbooks with their claims to universal validity at work' (1981; 849). Dat blijkt uit het feit dat iedere stijl zijn eigen accenten op logica, theorie, onderzoek en empirie legt. In de Hollandse stijl is methodische 'betrouwbaarheid' belangrijker dan expliciete theoretische consistentie, waardoor antropologie in Nederland een veel empirischer wetenschap zal zijn dan in Frankrijk of Duitsland. Aan de andere kant is in Nederland de ordeeloosheid van het empirische materiaal groter dan bij de ooster- of zuiderburen, en ook groter dan bij de Angelsaksische traditie, waar men immers niet door een eclectische houding wordt gehandicapt in het ordenen van materiaal. De Hollandse stijl is dus niet te reduceren tot een simpele interactie tussen dominante stijlen. Men zou weliswaar kunnen zeggen dat een 'defensieve' denkstijl

niet typerend is voor een perifere intellectuele traditie, maar daaruit kan men verklaren dat zij tegelijkertijd teruggetrokken is en voorzichtigheid propageert. Aldus kan men Galtung een dubbele reductie verwijten: als eerste, een reductie van denkstijlen op expansieve, imperialistische stijlen, waardoor hij niet kan inzien dat er ook defensieve stijlen kunnen bestaan; en ten tweede, een reductie van de genese en verklaring van nationale tradities op internationale intellectuele verhoudingen, waardoor de *eigen* nationale traditie en derhalve de *eigen* bemiddeling van buitenlandse invloeden – door organisatie, opleiding of ‘volkskarakter’ van de intelligentsia – worden vergeten.

Noten

Dit artikel is een bewerking van een paper voor de studiegroep ‘Theorie en Methode van de Antropologie’ aan de UvA. Ik dank de leden van de studiegroep, en vooral Bob Scholte en Cees Cruzon, voor hun commentaar. Jan van Bremen was onmisbaar tijdens de productie van het paper.

1. A. Rip in *Folio Civitatis*, 1-2-1985.

2. Ik heb hiervoor proberen te verzamelen wat er de laatste vijftien jaar over de Nederlandse antropologie is verschenen. Dat wil zeggen dat ik de *Sociologische Gids*, *Mens en Maatschappij* en *Sociodrome* vanaf 1970, en *Symposion* {1979-1981} en *Antropologische Verkenningen* vanaf 1982 heb doorgekeken. Naar aanleiding hiervan, en door andere tips, heb ik artikelen die elders waren verschenen gezocht. Vanzelfsprekend zijn de gevonden artikelen niet allemaal in de bibliografie van het huidige stuk opgenomen; het valt echter op dat de belangrijkste informatie over de Nederlandse antropologie – in tegenstelling tot bijvoorbeeld de sociologie – afkomstig is uit *Sociodrome*.

3. Er zijn enkele uitzonderingen: Rooijackers, in *Sociodrome* 1983/5; 7-8 (zie p. 6), Jaarsma 1984 (een ideeëngeschiedenis van de Leidse richting) en Kloos (in Kloos/Claessen 1981 – een nuttig overzicht van de dissertaties die tussen 1970 en 1980 in de antropologie werden verdedigd).

4. De Jong spreekt zichzelf dus tegen in zijn reactie op Blok en Boissevain (in *Sociodrome* 1984/5-6; 4).

5. Scholte, in *Sociodrome* 1984/5-6; 17. Crump 1981; 10.

6. Voor Kloos was deze historiserende tendens in 1975 blijkbaar nog niet zichtbaar (1975; 5 – hij spreekt van de afwezigheid van een historische antropologie).

7. Aldus Bob Scholte – persoonlijke mededeling.

Literatuur

- Blok, Anton (1976), *Wittgenstein en Elias. Een methodische richtlijn voor de antropologie*. Amsterdam: Atheneum/Polak & Van Gennep.
- Blok, Anton (1977), ‘Clio en de antropoloog’, in Brunt (ed.), *Anders Bekeken*, Meppel: Boom.
- Blok, Anton (1980), Inleiding, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 6: 101-111.
- Blok, Anton, en Jeremy Boissevain (1984), ‘Anthropology in the Netherlands: Puzzles and Paradozes’, *Annual Review of Anthropology* 13, 333-344.

- Boon, Louis (1983), *De list der wetenschap*. Baarn: Ambo.
- Bovenkerk, Frank, et al. (1978), *Toen en Thans*. Baarn: Ambo.
- Brunt, Lodewijk (1977), 'Terug in de tijd? – Veldonderzoek en de studie van het verleden', in Brunt (ed.), *Anders Bekeken*. Meppel: Boom.
- Crump, Stanley (ed. 1980), *Anthropology: Ancestors and heirs*. Den Haag: Mouton.
- Galtung, Johan (1981), 'Structure, Culture and Intellectual Style: An Essay comparing saxonie, teutonic, gallic and nipponic approaches' *Social Science Information* 22, 895-925.
- Gray, J.P., en L.D. Wolfe (1982), 'Sociobiology and Creationism: Two Ethno-sociologies of American Culture', *American Anthropologist* 84, 580-594.
- Gudeman, Stephen (1977), Bespreking van 'Culture and Practical Reason' van Marshall Sahlins. *American Ethnologist* 4, 788-791.
- Hagendijk, Rob, en Ad Prins (1984), 'Referenties en Revérences. Onzekerheid, afhankelijkheid en citeernetwerken in de Nederlandse sociologie', *Mens en Maatschappij* 59, 226-250.
- Hsu, Francis K. (1973), 'Prejudice and its intellectual effect in American Anthropology: An Ethnographic Report', *American Anthropologist* 75, 1-19.
- Hüsken, Frans, D. Kruijt en Ph. Quarles van Ufford (1984), 'Theorie, onderzoek en ontwikkeling', in: idem (eds.), *Trends en tradities in de ontwikkelingssociologie*. Muiderberg: Coutinho.
- laarsma, Sjoerd (1984), *Structuur: Realiteit. Kernelementen van de Leidse antropologie in theorie en praktijk tussen de jaren twintig en vijftig*. Leiden: ICA publikatie nr. 66.
- Josselin de Jong, P.E. de (1975), 'The Dynastic Myth of Negri Sembilan', *Bijdragen* 131, 277-308.
- Josselin de Jong, P.E. de (1977), 'Introduction' in: idem (ed.), *Structural Anthropology in The Netherlands*. Den Haag: Nijhoff.
- Keesing, Roger (1980), Bespreking van 'Culture and Practical Reason' van Marshall Sahlins, *American Anthropologist* 82, 130-132.
- Kloos, Peter (1975), 'Culturele Antropologie in Nederland', *Intermediair* 11 (29), 18 juli, 1-5, 15.
- Kloos, Peter, en Henri Claessen (eds. 1981), *Current issues in anthropology: The Netherlands*. Den Haag: Departement voor Onderwijs en Wetenschappen.
- Kloos, Peter, en Klaas van der Veen (1975), 'Preface', in idem (eds.), *Rule and Reality. Essays in Honour of A.J.F. Köbben*. Amsterdam: ASC publikatie nr. 8.
- Knorr-Cetina, Karin (1982), 'Scientific communities as transepistemic arenas of research', *Social Studies of Science* 12, 101-130.
- Lemaire, Ton (1976), *Over de waarde van kulturen*. Baarn: Ambo.
- Locher, G.W. (1961), 'De antropoloog Lévi-Strauss en het probleem van de geschiedenis', *Forum der Letteren* 2, 201-216.
- Locher, G.W. (1969), 'Nieuwe relaties tussen de culturele antropologie en de geschiedenis', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 83.
- Locher, G.W. (1978), *Honderd jaar volkenkunde aan de Leidse universiteit*. Leiden: ICA publikatie nr. 30.
- Locher, G.W. (1981), 'Structural anthropology and history', in: G.A. Moyer, D. Moyer en P. de Josselin de Jong (eds.), *The nature of structure*. Leiden: ICA publikatie nr. 45.
- Mendelsohn, E., en Y. Elkana (eds. 1981), *Sciences and cultures. Sociology of the sciences yearbook V*. Dordrecht: Reidel.
- O'Laughlin, Bridget (1978), 'Imperialist Culture and its Practical Reason', *Dialectical*

- Anthropology* 3, 97-104.
- Pels, Dick, en Peter Pels [1981], Twee mannen en een zaal. Interview met Pict Nijhoff en Bart van Heenkhuizen over het geven van hoorkolleges, *De Vrolijke Wetenschap*, Maandblad voor de FSW-B, 1 (1), 4-6 12.
- Pouwer, J. [1975], Structural History: a New Guinea Case Study, in Van Beek en Scherer (eds.), *Explorations in the anthropology of religion. Essays in honour of Jan van Baal*. Den Haag: Nijhoff.
- De Ruijter, Arie (1981a), The Leiden School of Anthropology in Historical Perspective, in: Moyer, Moyer en De Josselin de Jong (eds.), *The Nature of Structure*. Leiden: ICA publikatie nr. 45.
- De Ruijter, Arie (ed. 1981b), *Beginselen in botsing*. Utrecht: NSAV/ICA.
- Sahlins, Marshall (1976), *Culture and practical reason*. Chicago en Londen: Chicago University Press.
- Scholte, Bob (1966), Epistemic Paradigms: Some problems in cross-cultural research on anthropological theory and history, *American Anthropologist* 68, 1192-1201.
- Schwimmer, Erik (1982), Introduction, in: Schwimmer en De Josselin de Jong (eds.), *Symbolic Anthropology in the Netherlands*. Den Haag: Nijhoff.
- Taylor, Mark K. [1985], Symbolic Dimensions in Cultural Anthropology', *Current Anthropology* 26, 167-185.
- Wolf, Eric (1969), 'American Anthropologists and American Society', in: Tyler (ed.), *Concepts and assumptions in contemporary anthropology*. Athen Georgia: University Press.
- Zwaan, Ton (1981), 'Coping with the crisis of Dutch sociology', *Theory and Society* 10, 707-720.

- op. meting op p. 11 (17-9-80) in Utrecht
- * 7. F. H. v. d. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 11 - 11. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 15 - 15. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 8. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 9. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 10. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 11. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 12. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 13. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 14. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 15. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 16. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 17. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 18. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 19. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 20. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 21. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 22. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 23. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 24. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 25. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 26. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 27. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 28. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 29. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 30. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 31. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 32. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 33. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 34. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 35. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 36. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 37. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 38. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 39. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 40. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 41. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 42. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 43. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 44. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 45. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 46. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 47. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 48. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 49. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 50. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 51. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 52. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 53. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 54. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 55. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 56. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 57. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 58. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 59. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 60. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 61. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 62. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 63. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 64. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 65. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 66. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 67. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 68. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 69. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 70. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 71. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 72. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 73. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 74. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 75. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 76. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 77. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 78. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 79. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 80. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 81. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 82. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 83. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 84. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 85. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 86. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 87. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 88. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 89. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 90. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 91. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 92. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 93. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 94. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 95. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 96. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 97. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 98. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 99. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht
- * 100. ... (17-9-80) in Utrecht
- p. 1 - 1. ... (17-9-80) in Utrecht